

БЕЗПЕКА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Солопова І. В., Соколецька К. М.

Україна як держава сьогодні потребує чіткого усвідомлення в суспільстві такого базового поняття, як «безпека». До простору безпеки включаються питання, пов'язані з військовою та державною безпекою, а також із безпекою в усіх сферах життєдіяльності людини. Центральним елементом оновленої парадигми безпеки стає особистість. Проте в наш час нові загрози змушують навіть усталені демократії відходити від демократичних ідеалів, обмежуючи права і свободи людини в ім'я безпеки. Перед державною владою стоїть завдання пошуку балансу між демократією і безпекою.

Сьогодні складається розгалужена система владного державного впливу на суспільні відносини, що передбачає розроблення комплексної безпеки всіх сфер сучасного суспільства. Підкреслюється важливість залучення громадських структур до регулювання сфери безпеки. Політичні конфлікти, що переходять у воєнні дії, демонструють об'єктивну залежність між якістю державно-владного регулювання і необхідністю досягнення комплексної безпеки.

Розуміння безпеки як стану захищеності в теперішній час набуло найбільшого поширення. Визначено пріоритетні напрями державної політики з питань національної безпеки України. Підкреслено, що в системі забезпечення національної безпеки під час створення умов розвитку держави необхідно реалізовувати силові функції. Силовий фактор у сучасному суспільстві забезпечує безпеку, стабільність та гарантує здатність своєчасного реагування на загрози.

В останній час проявилася обмеженість традиційного розуміння безпеки, що спричинило критичне переосмислення усталених уявлень про безпеку та пошук нових підходів до технологій гарантування безпеки державною владою. У результаті традиційного отождолення безпеки із захищеністю об'єктивно впливають антидемократичні технології внутрішньої політики державної влади, яка потенційно несе загрозу перетворення на тоталітаризм, оскільки органи державної влади можуть перемістити акценти з «охорони державних інтересів» на власні корпоративні потреби та групові інтереси, далекі від моральної моделі влади. Безпека в такому разі починає отождолюватися з непорушністю існу-

ючих політичних структур. Більше того, послідовна реалізація ідеї захищеності призводить до самоізоляції і, як наслідок, до недотримання норм міжнародного права шляхом виходу із системи міжнародних відносин.

Ключові слова: безпека, державна влада, військова безпека, державна безпека, захищеність

Solopova I. V., Sokoletska K. M. Security as a technology of state power

Ukraine as a state today needs a clear understanding in society of such a basic concept as "security". The area of security includes issues related to military and state security, as well as security in all spheres of human activity. The central element of the updated security paradigm is the individual. However, in our time, new threats force even established democracies to depart from democratic ideals, limiting human rights and freedoms in the name of security. The government is faced with the task of finding a balance between democracy and security. Today, an extensive system of powerful state influence on social relations is being developed, which involves the development of comprehensive security in all spheres of modern society. The importance of involving public structures in the regulation of the security sphere is emphasized. Political conflicts turning into military actions demonstrate the objective dependence between the quality of state-authority regulation and the need to achieve comprehensive security. The understanding of security as a state of security has become the most widespread nowadays. The priority directions of the state policy on the national security of Ukraine have been determined. It is emphasized that in the system of ensuring national security, during the creation of conditions for the development of the state, it is necessary to implement power functions. The power factor in modern society ensures security, stability and guarantees the ability to respond to threats in a timely manner. Recently, the limitations of the traditional understanding of security have been manifested, which has caused a critical rethinking of established ideas about security and the search for new approaches to security guarantee technologies by the state authorities. As a result of the traditional identification of security with security, anti-democratic technologies of the internal policy of state power objectively result, which potentially carries the threat of transformation into totalitarianism, since state authorities can shift the emphasis from "protection of state interests" to their

own corporate needs and group interests, far from moral models of power. In this case, security begins to be equated with the inviolability of existing political structures. Moreover, the consistent implementation of the idea of security leads to self-isolation and, as a result, to non-compliance with the norms of international law by leaving the system of international relations.

Key words: security, state power, military security, state security.

Сьогодні, в умовах зовнішньої воєнної агресії проти України, проблема підтримання безпеки держави та суспільства є гострою як ніколи. У житті країни (а, отже, і суспільства) постали нові виклики: за сучасних умов, коли держави намагаються досягти своїх інтересів на території діяльності іншої країни, виникають додаткові труднощі з гарантуванням безпеки людини, суспільства та держави. Наявність такого роду загроз породжує завдання не тільки захисту від них, але й ліквідації їх причин, тобто створення умов для безпечного існування та функціонування і для суспільства в цілому, і для його структур. Для підтримання безпеки держави та суспільства в процесі своєї публічної діяльності державні та політичні інститути здатні і повинні мінімізувати безпекові виклики й ризики, підтримуючи цим сталий розвиток держави, суспільства в цілому та окремих громадських інститутів.

Отже, для сучасної держави проблема гарантування безпеки людини та суспільства - одна з найактуальніших. У соціальній філософії теорія розуміння безпеки об'єктивно вважається кардинальною, оскільки події останніх років свідчать про те, що сучасне суспільство та людина як представник техногенного соціального виду породжує протиріччя, які провокують глобальні потрясіння, активно впливаючи на багатомірний соціальний простір.

Відповідно до концепції так званого співчасного Всесвіту, людина не просто спостерігає Всесвіт, а надає йому існування. Людина є не тільки мірою всіх речей, а також і її творцем. У світоглядному плані інтерпретація антропного космічного принципу являє собою сучасне формулювання установок І. Канта про телеологічність світоустрою [3, с. 22]. Таке розуміння природи людини означає, з одного боку, тлумачення людини як законного результату еволюції нашого Всесвіту, а з іншого - одночасно як вихідного пункту цієї еволюції. Унаслідок цього розширюється простір безпеки: до нього включаються не лише питання, пов'язані з військовою та державною безпекою,

а й із безпекою практично в усіх сферах життєдіяльності людини. У міру трансформації відносин між державою, суспільством і громадянською категорія «безпека» набуває нового змісту. Центральним елементом оновленої парадигми безпеки стає особистість. У зв'язку із цим постає необхідність переосмислення концептуальних засад безпеки сучасної держави.

Питання безпеки держави та її складників привернуло увагу багатьох вітчизняних учених, таких як В. Антонов, В. Білоус, Ю. Барабаш, В. Батюк, С. Білоцький, О. Власюк, В. Горбулін, М. Герман, Т. Грабович, О. Дзьобань, А. Єзеров, О. Лемак, О. Ляшенко, С. Мітряєва, Н. Нижник, С. Погребняк, В. Пилипчук, М. Савчин, Г. Ситник та ін.

Однією із центральних функцій держави є безпека, що визначає основні пріоритети політики безпеки. Політичний простір сучасного світу не однорідний, оскільки існування різних демократичних і авторитарних практик створює варіативність як у розумінні безпеки, так і у формуванні системи її забезпечення. Більшість держав є демократичними, тому що демократія є ефективним механізмом реалізації ініціатив громадян, соціальних груп та громадських об'єднань, зокрема з питань безпеки держави, суспільства, особистості. Однак під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників у різних типах демократичних режимів формуються такі системи національної безпеки та способи забезпечення, які не завжди відповідають ідеальним уявленням про демократію. У наш час нові небезпеки та загрози змушують навіть усталені демократії відходити від демократичних ідеалів, обмежуючи права і свободи людини в ім'я гарантування безпеки. Створюючи водночас загрози для людини та суспільства, перед державною владою стоїть завдання пошуку балансу між демократією і безпекою.

Безпека, не будучи ізольованою від інших сфер суспільного життя, є ефективним механізмом урегулювання соціальних конфліктів, ліквідації наслідків криз, що перешкоджають поступальному суспільному розвитку та стабільності. Тому слід визначити обсяг і межу впливу владних державних структур на сферу безпеки. Сьогодні системно проявляється й об'єктивно складається розгалужена система владного державного впливу на суспільні відносини, що передбачає розроблення комплексної безпеки, яка охоплює всі сфери життєдіяльності сучасного суспільства. Активні дії у сфері безпеки дозволяють будь-якому суб'єкту реалізовувати позитивну взаємодію, здійснювати діалог у суспільстві та на міжнародній арені для

подальшого вдосконалення глобальної стратегії боротьби з міжнародним тероризмом, розроблення й використання нових форм та засобів захисту прав і свобод людини та громадянина, зміцнення демократичних засад суспільства.

Також важливо підкреслити залучення громадських структур до регулювання сфери безпеки: громадяни та суспільство є партнерами державної влади, забезпечуючи ефективні регулюючі впливи соціально-політичних суб'єктів на сферу безпеки. Водночас слід зауважити на недостатній ступінь задоволення потреб людини і суспільства в ефективній безпеці. Політичні конфлікти, що переходять у воєнні дії, демонструють об'єктивну залежність між якістю державно-владного регулювання і необхідністю досягнення комплексної безпеки. Безпека, включаючи і індивідуальну захищеність, і мир у всьому світі, і публічний порядок, і соціальну справедливість, є головним мотиватором прагнення до стабільності соціальної системи.

Безпека і небезпека - дві взаємозв'язані сторони, що перебувають у динамічній взаємодії й характеризують умови (ситуації) життєдіяльності об'єктів природи, при дослідженні проблем гарантування безпеки індивіда, соціальної групи, державних інститутів тощо слід розрізняти онтологічний, гносеологічний та аксіологічний аспекти [6; 14]. Так онтологічний аспект безпеки полягає в тому, що безпека існує в загальній структурі буття (існування) об'єктів реального світу (перебуває в різних формах, які відображають оптимальні умови їх життєдіяльності, за яких мінімізовані небезпеки природної визначеності буття (існування) указаних об'єктів).

Безпека сприймається як відсутність небезпеки, тобто як стан, у якому не загрожує небезпека. Словники розглядають безпеку як відсутність небезпек, погроз [5, с. 42]. Ототожнення безпеки з відсутністю небезпеки об'єктивно викликає критичні заперечення, оскільки на практиці неможливо знайти ситуацію, коли щодо будь-якого суб'єкта відсутня будь-яка небезпека і тим більше загроза. Безпека не може існувати без небезпеки, набуваючи свого сенсу лише з появою загроз. Наявність небезпеки не виключає, а, навпаки, передбачає безпеку, яка є реакцією на небезпеку. До того ж, зведення безпеки до відсутності небезпеки фактично призводить до заперечення розвитку, яке з погляду відтворення системи, у свою чергу, може розглядатися як небезпека.

Гносеологічний аспект безпеки пов'язується безпосередньо з особливостями її пізнання, оскільки в процесі історичного розвитку людина

пізнає безпеку через чуттєвий досвід і завдяки раціональному пізнанню навколишнього світу (природи). Аксіологічний аспект безпеки пояснюється тим, що безпека посідає визначальне місце в низці загальнолюдських цінностей, таких як добро, істина, краса тощо, тобто має ціннісну значущість для багатьох поколінь людей [13, с. 61].

Поняття «безпека» в спеціальній літературі, як правило, розуміється по-різному: як відсутність небезпеки [13]; як певна діяльність із запобігання будь-яким небезпекам, загрозам (створення державною владою захисних механізмів, спеціальні запобіжні дії) [16]; як усвідомлена потреба, цінність, інтерес [15]. Таке розуміння безпеки можна узагальнити до антропологічного інструменталізму, який вважає, що безпека завжди пов'язана з певною історичною практикою забезпечення життєдіяльності людини, гарантій виживання та фізичного існування. Але таке визначення безпеки далеко не повністю розкриває суть складного явища. Незважаючи на те, що категорія «безпека» нещодавно увійшла до сучасного наукового лексикону, це поняття має неоднозначну ціннісну інтерпретацію.

Сутність тієї чи іншої державної влади визначається в контексті соціальних взаємин, які лежать в основі безпечного існування людини і суспільства. Таке розуміння знайшло відповідний розвиток у двох основних концепціях безпеки: національної і суспільної [8]. Проте сучасна наука розглядає набагато більше таких концепцій: державна, політична, духовна, економічна, екологічна, інформаційна тощо. Фактично, той чи інший прояв безпеки взаємопов'язаний із характером небезпечної зміни навколишнього середовища, формуючи тим самим нестійке світовідчуття у людини, соціальних груп та сучасного суспільства. Дотримуючись такої логіки, можна дійти висновку, що якби в природному світі не було небезпек, то не було б і проблем, пов'язаних із гарантуванням безпеки. Безпека в такому ключі представляє конкретний результат специфічної діяльності (із нейтралізації загроз, запобігання їм, забезпечення захисту), що дозволяє сформулювати два підходи в розумінні природи безпеки: як прояв об'єктивної природи живих систем зберігати свою цілісність на основі саморегуляції із зовнішнім середовищем; як суб'єктивна природна захисна реакція чи діяльність зі створення певного середовища для свого самозбереження.

Основною метою цих структурних рівнів є його виживання за рахунок створення безпечного середовища існування. Цивілізація створила для

самозбереження та розвитку елементи культури (релігія, мораль, право), соціальні елементи (ієрархія, об'єднання), політичні елементи (державна влада), елементи економіки (виробництва, фінанси, ринок). Домінуючим елементом у тій чи іншій структурі є держава, яка об'єднує всі елементи в єдине ціле, виступаючи основним суб'єктом самозбереження, розвитку тієї чи іншої системи.

Розуміння безпеки як стану захищеності в теперішній час набуло найбільшого поширення і прийнято багатьма дослідниками як концептуальні підстави теоретичних досліджень, на підставі яких законодавець регулює вказану сферу. Наприклад, на законодавчому рівні Законом України «Про національну безпеку України» національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз [10]. Безперечно, ця категорія є конституційною. Так питанням національної безпеки присвячено такі норми Конституції України, як ст.ст. 32, 34, 36, 39 (інтереси національної безпеки), ст. 44 (забезпечення національної безпеки), ст. 92 (основи національної безпеки), ст. 106 (національна безпека, сфери національної безпеки, небезпека), ст. 107, якою передбачається створення й функціонування координаційного органу з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, а саме Ради національної безпеки і оборони України.

Пріоритетними напрямками державної політики з питань національної безпеки України є: зовнішньополітична сфера; сфера державної безпеки; військова сфера та сфера безпеки державного кордону; внутрішньополітична сфера; економічна сфера; науково-технологічна сфера; соціальна та гуманітарна сфери; інформаційна сфера. В Україні 14 вересня 2020 р. на засіданні Ради національної безпеки і оборони України було прийнято Стратегію національної безпеки України. Ця Стратегія визначає напрями державної політики у сфері національної безпеки, зокрема: пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки; поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних і внутрішніх умов; основні напрями зовнішньополітичної і внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки;

напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони.

Як випливає із закріпленої законом норми, у системі забезпечення національної безпеки під час створення прийнятних умов розвитку держави необхідно реалізовувати силові функції. Саме силовий фактор у сучасному суспільстві забезпечує безпеку, стабільність та гарантує, як уважає більшість сучасних державних лідерів, здатність своєчасного реагування на загрози з урахуванням можливостей та перспектив розвитку соціального простору.

Державна безпека розглядається як стратегічний засіб забезпечення цілей національної безпеки, що характеризує здатність державно-владних структур забезпечувати суверенітет, конституційний лад та цілісність країни, що передбачає прогресивний та сталий розвиток. Державна безпека акумульована в політичній сфері та передбачає захист конституційного ладу та влади.

Інші сфери життєдіяльності держави здійснюються в контексті державної безпеки тільки в тому випадку, якщо події, що відбуваються, загрожують політичним аспектам і ускладнюють процес гарантування безпеки.

З урахуванням позитивного сценарію розвитку безпечного світу, необхідно в систему національної безпеки закласти принцип постійного пошуку оптимальної стратегії відбиття загроз, щоб унеможливити максималістський підхід у вирішенні питань, що стосуються сфери безпеки. Визначальним моментом у такій стратегії національної безпеки має бути вимога гарантованого руху в безпечній реальності та мирній співпраці. Це означає, що поряд із мобілізаційними елементами безпеки людини і суспільства дуже важливим є значення принципово нових елементів, що підтримують конкурентоспроможність і життєздатність суспільства.

Науковці виділяють такі основні функції суб'єктів гарантування безпеки:

- оцінка поточного стану безпеки держави, прогнозування можливих напрямів його розвитку;
- розроблення та здійснення оперативних і довгострокових заходів із запобігання, виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз, а також нейтралізацію джерел їх виникнення;
- створення та підтримання засобів безпеки загалом та в конкретній сфері діяльності;
- контроль за ефективністю діяльності органів та громадських об'єднань у сфері безпеки;
- виявлення суб'єктів, що представляють загрозу конкретній сфері;

- визначення об'єктів захисту на основі виявлення механізмів реалізації загроз;
- визначення ознак, що свідчать про дії, що завдають шкоду життєво важливим інтересам;
- прогнозування напрямів, сфер, методів та механізмів реалізації загроз;
- визначення та підготовка необхідних сил та засобів, використання яких може забезпечити виявлення, запобігання та знешкодження загроз;
- взаємне інформування органами державної влади про виникнення загрозливих чинників, процесів та дій;
- виявлення вад механізмів, що впливають на гарантування безпеки [9].

Тому для вироблення комплексної безпеки та успішної реалізації її на практиці потрібна відповідна система суспільних відносин, інноваційні структури з елементами громадянського суспільства. Це дозволить контролювати рефлексію спеціалізованих структур на загрози, небезпеки, що виникають, регулювати процес ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, економічних криз, політичних конфліктів, військових сутичок та соціальних потрясінь. З урахуванням такого концептуального підходу можна сформулювати основну мету безпекової політики, а саме: підтримання стабільності, прогнозування основних соціальних процесів та розумного поєднання внутрішньополітичних, геополітичних, гео економічних, демографічних умов, що сприяють прогресивному розвитку сучасного суспільства, зміцнення оборонної сфери, підвищення соціальної мобільності, розвиток фундаментальних наукових досліджень [2].

Як впливає зі сказаного вище, безпека є комплексним поняттям, пов'язаним із такими категоріями, як сила, влада, розподіл ресурсів, виживання, цінності, погрози, інтереси. За сучасних умов до сфери безпеки включаються економічні, соціальні, техногенні, екологічні, демографічні, інформаційні, юридичні та інші аспекти, що веде як до формування нових видів національної безпеки, так і до нових технологій до її забезпечення. Безпека має всі ознаки системності: цілісність, ієрархічність будови, структуризацію, множинність. Її можна визначити як стійкий стан життєдіяльності держави, соціуму, людини в ньому, а також структур та інститутів, за яких зберігається їх цілісність. В основі технології гарантування безпеки сучасної держави лежить концепція, якісне наповнення елементів якої залежить від низки внутрішніх і зовнішніх змінних (війна, тероризм, революція, зміна політичного режиму тощо), що впливають на загальне

розуміння безпеки та її забезпечення державною владою.

Існує стійка кореляція між режимом політичної системи і політикою державної влади у сфері безпеки. Вона опосередковано виражається в ідеологічному обґрунтуванні й оформленні політики національної безпеки, стилі прийняття політичних рішень, місці та ролі інститутів держави та громадянського суспільства в забезпеченні безпеки, виборі співвідношення методів і засобів забезпечення. Тому технології гарантування безпеки авторитарною і демократичною державною владою якісно розрізняються за своєю спрямованістю, і за характером діяльності та, насамперед, співвідношенням пріоритетів у трикутнику: державна влада - людина - суспільство.

Влада в демократичній державі у своїй технології гарантування безпеки комплексно розглядає широкий спектр сфер людської життєдіяльності, акцентуючи на тому, що об'єктом безпеки є не тільки держава, але й суспільство і людина. Відповідною є позиція державної влади щодо пріоритетних інтересів, загроз, цінностей, а також щодо використання тих чи інших інструментів гарантування безпеки. Тривала демократична традиція в державі сприяє формуванню підходу, орієнтованого на людину. Концепції безпеки, у яких позначено баланс між інтересами людини та державної влади, ґрунтуються на демократичній культурі безпеки, зумовленій демократичними цінностями, участю громадянського суспільства як суб'єкта безпеки, наявністю цивільного контролю сектору безпеки та оборони держави, чинністю правових та соціокультурних інструментів.

В останнє десятиліття проявилася обмеженість традиційного розуміння безпеки, що спричинило критичне переосмислення усталених уявлень про безпеку та пошук нових підходів до технологій гарантування безпеки державною владою. У результаті традиційного ототожнення безпеки із захищеністю об'єктивно впливають антидемократичні технології внутрішньої політики державної влади, яка потенційно несе загрозу перетворення на тоталітаризм, оскільки органи державної влади можуть перемістити акценти з «охорони державних інтересів» на власні корпоративні потреби та групові інтереси, далекі від моральної моделі влади. Безпека в такому разі починає ототожнюватися з непорушністю існуючих політичних структур. Більше того, послідовна реалізація ідеї захищеності призводить до самоізоляції і, як наслідок, до недотримання норм міжнародного права шляхом виходу із системи міжнародних відносин.

Література

1. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю.С. Шемшученко. К.: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
2. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 92-98.
3. Воронкова В. Співвідношення людини і соціуму як своєрідна іманентна суперечливість самої людини. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*: [зб. наук. пр.]. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2010. Вип. 42. С. 14-24.
4. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України. К.: Інтертехнологія, 2009. 272 с.
5. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011.
6. Копанчук В.О. Онтологічно-гносеологічний механізм забезпечення національної безпеки України: філософський аспект. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2017. вип. 6.
7. Корж І.Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. Вип. № 4 (36). С. 69-75.
8. Корнієвський О. Концепт суспільної безпеки: сучасний науково-експертний дискурс *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 103-107.
9. Ліпкан В.А. Національна безпека України: монографія. К.: Кондор, 2013. 437 с.
10. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII.
11. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. К.: НІСД, 2022. 532 с.
12. Ситник Г.П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика). К.: Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.
13. Ситник Г.П. Основи теорії управління у сфері національної безпеки. Курс лекцій. К.: ТОВ «САК Лтд», 2023. 174 с.
14. Ситник Г.П. Природа феномену «безпека»: онтологічний, гносеологічний та аксіологічний аспекти. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку* : мат. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 листоп. 2020 р.). К.: ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. С. 59-63.
15. Турченко О. Г. Щодо розуміння категорії «безпека» як загальнолюдської цінності. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 34-46.
16. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

Солопова І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових наук
Одеського національного морського університету

Соколицька К. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічно-правових наук
Одеського національного морського університету